

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ : ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ

ਡਾ. ਹਰਜਸ ਕੌਰ

ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ,
ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ, ਰੋਪੜ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਰੋਸਾਏ ਸਮੂਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇਸ ਸੰਜੁਗਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਕਰਮ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਅਮੁੱਲ, ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੀਰਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਲੇਸ਼ਾਂ, ਦੁੱਖਾਂ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਜਮਕਾਲ, ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੈਕੁੰਠ ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਜਾਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਰੱਬ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ, ਅਭੇਦਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਭਿੰਨ ਕੀਰਤਨ ਚਉਕੀਆਂ, ਵਿਭਿੰਨ ਸਿੱਖ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ, ਰੁੱਤਾਂ, ਰਾਗਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਨ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਤੇ ਲੋਕ ਅੰਗ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਥਲੇ ਪੇਪਰ ਅਧੀਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਅਨੇਕ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਧਾਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਜੋ ਲੋਕ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਤ ਧੁਨਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ, ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਅੰਗ ਤੋਂ ਕਈ ਕੀਰਤਨ ਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਿਲਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਪਣੀ ਗਾਇਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ : ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਰਾਗੀ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ ਉੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਧੀਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਹ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ, ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ

ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ 'ਚ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਇਸਨੇ ਜਾਲ ਇਤਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਕਿ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਸਾਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਕ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਜਾਂ ਰਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਾਰ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਸੋਆਂ ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਧੀਰਜ ਦੀ ਮੂਰਤ ਨੇ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕਿਹਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਉਮਾਹ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਰਸਦ, ਸਮਾਨ ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਕਾਰਨ ਲੰਗਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਮਸਤਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਮਦਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਤੇ ਖਰਚ ਦਿਨੋਂ-ਦਿਨ ਦੂਣਾ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਜੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੰਗਾਲੀ ਪਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉੱਚਾ-ਨੀਵਾਂ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਖ ਗਏ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਨਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾ ਆਖੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿ ਸੀ ਤੇ ਚੁੱਕ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦ ਹੋਰ ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਣ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਇਵ ਕਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਆਦਿ ਕਰ ਥਲ ਧੜੇ ਸੁਹਾਏ। ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਭਈ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਏ।

ਸਿਖਨਿ ਕੇ ਆਇਸ਼ ਦਈ ਤੁਮ ਰਾਗ ਸੁਨਾਵਹੁ। ਗਾਵਹੁ ਸ਼ਬਦ ਸੁ ਤਾਨ ਜੁਤਿ ਵਿਦਿਯਾਇਹੁ ਪਾਵਹੁ।

ਗਹਯੇ ਦੁਤਾਰਾ ਸਿੱਖ ਨਿਹ, ਕਿ ਰਾਗੀ ਰਬਾਬੀ। ਹੁਇ ਨਿਸੰਕ ਗਾਵਿਨ ਲਗੇ, ਸਭ ਭਏ ਅਜਾਬੰ।

ਬਚਨ ਮਾਨਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਿਦਿਆ ਸਭ ਪਾਈ। ਜਾਨਿਤਿ ਹੁਤੇ ਨ ਰਾਗ ਕੇ ਗਾਵਹਿ ਬਿਸਮਾਈ।

ਸੁਨ ਸਿਖਿਨਿ ਕੇ ਰਾਗ ਕੇ ਗੁਰ ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨ। ਬਰ ਦੀਨ ਤੁਮ ਪ੍ਰੇਮ ਜੁਤ ਹਮਰੇ ਬਚ ਮੰਨ।

ਅਬ ਤੇ ਬਿਦਯਾ ਰਾਗ ਕੀ ਸਿਖਨ ਮਹਿ ਆਈ। ਗਾਵਹਿ ਸੁਨਹਿ ਪ੍ਰੀਤ ਧਰ ਲੈ ਸੁਭ ਗਤਿ ਪਾਈ।

ਇਸ ਤੇ ਅਸਿੱਖਿਅਕ ਸਾਧਾਰਣ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਨੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਜੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਗੀ ਰਬਾਬੀ ਕਸਬੀ ਲੋਕ ਯਾਨਿ ਸੁਸਿਖਿਅਕ ਲੋਕ ਅਤੇ ਅਸਿਖਿਅਕ ਸਾਧਾਰਣ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ (ਸ਼ਾਸਤਰੀ + ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ) ਦੋਵੇਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਚੌਕੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਤੋਂ ਚੌਕੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰ ਧੁਨੀਆਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉੱਥੇ ਲੋਕ ਅੰਗ ਤੋਂ ਚੌਕੀ ਸਾਹਿਬ ਕੱਢਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਤਿਹਾਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਡਚੋਲੀ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਸਾਂਈ ਦਾਸ ਤੇ ਬੀਬੀ ਰਾਮ ਬਾਈ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਨ ਲਈ ਗਏ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਟਿਕ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀਦਾਰ ਲਈ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਆਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਧੁਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਰਤਨ ਚਲਾਇਆ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਰਾਗੀ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ ਉੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ‘ਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ’ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਟਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਉਨੀਂ ਵਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮੋਹਰੀ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਦੂਰੀ ਤੇ ਆ ਰਹੀ ਸੰਗਤ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ‘ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਬਾਰੇ ਅੰਕਿਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:-

ਸੰਧਿਆ ਮਹਿ ਸੋਦਰੁ ਪਾਠ ਕਰਕੈ ॥ ਭੋਗ ਪਰੇ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਧਰਕੈ ॥

ਕਰ ਬੰਦਹਿ ਬੰਦਨ ਕਰ ਆਛੈ ॥ ਬਹੁਰ ਚਲਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਾਛੈ ॥ 29 ॥

ਬੜੀ ਪ੍ਰਦੱਛਨਾ ਸਰ ਕੀ ਦੇਹਿ ॥ ਪੋਰ ਦਰਸਨੀ ਦਰਸਨ ਲੇਹਿ ॥

ਅੰਤਰ ਕੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰੈ ॥ ਨਿੰਮਰੀ ਹੋਤ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਧਰੇ ॥ 30 ॥

ਭਾਈ ਬ੍ਰਿਧ ਸਭ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦਾਸ ॥ ਗਾਵਤ ਚੌਕੀ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਕਾਸ ॥

ਸਨੇ ਸਨੇ ਪ੍ਰਦੱਛਨ ਦੇਤੇ ॥ ਸ਼ਬਦ ਪੜਤ ਸਮਝਤ ਸੁਖ ਲੇਤੇ ॥ 31 ॥

ਦੇਖਤ ਭਰੈ ਪ੍ਰਸੰਨ ਬਲੰਦ ॥ ਬੰਦਤ ਭਏ ਸ੍ਰੀ ਹਰ ਗੋਬਿੰਦ ॥

ਧੰਨ ਬ੍ਰਿਧ ਭਾਈ ਸੁਭ ਰੀਤ ॥ ਕਰੀ ਸੁਧਾਰਸਰ ਪਰ ਧਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ॥ 32 ॥

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਨੀਂ ਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਚੌਕੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਛੇ ਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦੀ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਨੀਂ ਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਚੌਕੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੀ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਛੇ ਵਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹ ਲੋਕ ਅੰਗ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਚੌਕੀ ਕੱਢਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਸੰਧਿਆ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਇਕ ਆਲੌਕਿਕ ਅਤੇ ਆਨੰਦਮਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਹਰ ਕਿਸੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਟਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨ ਲਈ ਬੜਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਸ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੋਂ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੋਕ ਅੰਗ ਦੀ ਅਹਿਮ ਕੜੀ ਹੈ।

ਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਲਈ ਲੜਕੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਿਲਣੀ ਸਮੇਂ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ‘ਹਮ ਘਰਿ ਸਾਜਨ ਆਏ ਸਾਚੈ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਏ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਿਲਣੀ ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਰਸਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਕਿਸੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵੱਲੋਂ 'ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ' ਅਤੇ ਫਿਰ 'ਤੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਤੇ ਨਾਹੀ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵੱਲੋਂ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਦਾ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਵੀ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ ਤੋਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸੁਖਆਸਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ 'ਸੋਹਿਲਾ' ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਹਿਲਾ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸ਼ਬਦ 'ਕਰਉ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣਹੁ ਮੇਰੇ ਮੀਤਾ' ਦਾ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸੁਖਆਸਨ ਉਪਰੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਲਿਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ 'ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ' ਛੰਤ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਲੋਕ ਅੰਗ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜੋ ਟਕਸਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀਨਾ ਬ ਸੀਨਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ : ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੋਕ ਅੰਗ ਵਿਹਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਢੋਲਕੀ, ਛੈਣੇ, ਚਿਮਟਾ ਅਤੇ ਖੜਤਾਲ ਆਦਿ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਗਾਇਕ ਜਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤੁਕ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੰਗਤ ਭਾਵ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਸਦੇ ਗਾਇਨ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿਨ ਭਾਵ ਗੁਰਪੁਰਬ ਅਤੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਸਮਾਗਮਾਂ ਉੱਤੇ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਸਮੇਂ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਮੌਕੇ ਮੇਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਜਿੱਥੇ ਆਲੌਕਿਕ ਅਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਤ ਫੇਰੀ ਜਿਸਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਤ ਫੇਰੀਆਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਲਈ ਲਿਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ (ਢੋਲਕੀ, ਛੈਣੇ, ਚਿਮਟਾ, ਖੜਤਾਲਾਂ) ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਂਘ, ਮਿਲਾਪ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁਖਆਸਨ ਉਪਰੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਲਿਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕ ਅੰਗ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੈ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸ਼ਬਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਟਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਾਅ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੰਜ ਤੱਕ ਮੋਹਰੀ ਕੀਰਤਨੀਏਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤੁਕ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਉਸੇ ਹੀ ਤੁਕ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਨੰਦਮਈ ਮਾਹੌਲ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸਤਰੀ ਸਤਸੰਗ ਸਭਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪੁਰਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਰਮੋਨੀਅਮ, ਢੋਲਕੀ, ਛੈਣੇ, ਚਿਮਟਾ, ਖੜਤਾਲਾਂ ਆਦਿ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ : ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵੱਡਮੁਲਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਵਿਹਾਰਕ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਿੱਚ ਆਈ ਕਿਰਿਆਤਮਕਤਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਲੋਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਮਹਾਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਤ/ਮਹਾਤਮਾ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਸਾਜ਼ ਆਪ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਢੋਲਕੀ, ਚਿਮਟਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਰੂਪ ਢੋਲਕ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਮ ਢੋਲਕੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਅਤਿ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਵਿਧਾ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਢੋਲਕੀਆਂ ਦਾ ਵਾਦਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਉੱਥੇ ਅੱਠ ਨੌਂ ਚਿਮਟਿਆਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਾਦਨ ਵਿਧੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤਕ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੰਤ/ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਦੋਂ ਚਿਮਟੇ ਉਪਰ ਉਠਾ ਕੇ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚਿਮਟਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਚੇ ਕਰ ਕੇ ਵਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੈਅ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿਮਟਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਕਦੀ ਕਦੀ ਉਪਰ ਉਠਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾ ਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੇ ਸੰਤ/ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇਕ ਧੁਨ ਦਾ ਵਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਾਨ/ਲਹਿਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧੁਨ ਵਜਾਉਣ ਸਮੇਂ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਫੱਟੀ ਚੁੱਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਨ ਅੰਗ ਵਜੋਂ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੀ ਕੰਘੀ ਤੋਂ ਸ ਸਵਰ ਨੂੰ ਉਠਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ ਸਵਰ ਤਾਨਪੁਰੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਨ ਰੂਪੀ ਧੁਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਦਨਮਈ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ। ਧੁਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਾਇਨ ਲੋਕ ਧਾਰਨਾ ਜਾਂ ਲੋਕ ਟੇਕ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤੁਕ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਬਾਅਦ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਵੀਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤੁਕ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਬੀਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਸੇ ਤੁਕ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਤ/ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਤਰਨਿਹਿਤ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਬਾਰੇ ਕਥਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਵੀ ਸੁਰ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ / ਢੰਗ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠ, ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਲੋਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਅੱਜ ਕੱਲ ਲੋਕ ਟੇਕ / ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਹੱਟ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਪੰਥਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢੱਡਰੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢੱਡਰੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ-ਬੋਰਡ, ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ ਢੱਡ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਸੁਜਾਨ

ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢੱਡਰੀਆਂ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਰਾੜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਮ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ।

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ : ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਬਾਨੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਅਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ/ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤੁਕ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਿੱਛੇ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਦੇ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਾਥੀ ਤਬਲਾ, ਛੈਣੇ ਅਤੇ ਖੜਤਾਲਾਂ ਸਾਜ਼ ਵਜਾ ਕੇ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਸਾਜ਼ ਤੋਂ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਰਾਜੂ ਵੀਰ ਜੀ) ਆਪ ਤਬਲਾ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਥੀ ਛੈਣੇ ਅਤੇ ਖੜਤਾਲਾਂ ਵਜਾ ਕੇ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਸਾਜ਼ ਦਾ ਵੀ ਸਾਥ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਹੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਜੱਥੇ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਗਾਇਨ ਖੁਦ ਆਪ ਚਿਮਟਾ ਵਜਾ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਥੀ ਛੈਣੇ ਅਤੇ ਖੜਤਾਲਾਂ ਵਜਾ ਕੇ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਜ਼ ਭਾਵੇਂ ਹਰਮੋਨੀਅਮ, ਤਬਲਾ ਜਾਂ ਚਿਮਟਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ / ਢੰਗ ਇਕ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿੱਚ ਹਰਮੋਨੀਅਮ, ਤਬਲਾ, ਛੈਣੇ ਅਤੇ ਖੜਤਾਲਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਤੀਬਰਤਾ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਦੌਰਾਨ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਦਰੁੱਤ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਸਾਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਖੰਡ ਜਾਪ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤਰਨਿਹਿਤ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਵੱਲੋਂ ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ। ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਸਮੇਂ ਇਕ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇ ਜਾਂ ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਇਕ ਹੀ ਪ੍ਰਕਰਣ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਣ ਲਈ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਉਥੇ ਸੁਰ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ/ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਖੰਡ ਧੁਨੀ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਾਹੌਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਨੰਦਮਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੌਂਕੜੀ ਲਗਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਥੀ ਕੀਰਤਨਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਜੋਕੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਧਨੀ, ਜੋ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਨਪੁਰੀ, ਭਾਈ ਅਨੰਤਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖੰਨੇ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਮਲੇ ਵਾਲੇ, ਡਾ. ਤਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾੜੇ ਵਾਲੇ (ਦੂਲਾ ਵੀਰ ਜੀ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਮ ਹਨ।

ਅੰਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਹਾਰਕ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ

ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਵਾਉਣ ਹਿਤ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤਕ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਕੀਰਤਨੁ ਪਰਧਾਨਾ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਪੀਐ ਲਾਇ ਧਿਆਨਾ॥ ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੇ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਪਤਿ ਸਿਉ ਜਾਇਦਾ॥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1075)
2. ਕੀਰਤਨੁ ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੀਰਾ॥ ਆਨੰਦ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰਾ॥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 893)
3. ਜੋ ਜਨੁ ਕਰੈ ਕੀਰਤਨੁ ਗੋਪਾਲ॥ ਤਿਸੁ ਕਉ ਪੋਹਿ ਨ ਸਕੈ ਜਮਕਾਲੁ॥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 867), ਗੁਣ ਗੋਵਿੰਦ ਗਾਵਹੁ ਸਭਿ ਹਰਿ ਜਨ ਰਾਗ ਰਤਨ ਰਸਨਾ ਆਲਾਪ॥ ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਕੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨਿਵਰੀ ਰਾਮ ਰਸਾਇਣਿ ਆਤਮ ਧ੍ਰਾਪ॥ 1 (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 821)
4. ਸਰਬ ਬੈਕੁੰਠ ਮੁਕਤਿ ਮੋਖ ਪਾਏ॥ ਏਕ ਨਿਮਖ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਏ॥¹ (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 290)
5. ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ), ਪਰਤਖਿ ਹਰਿ (ਜੀਵਨੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ), ਪੰਨਾ, 46-47
6. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੋਥੀ 9, ਪੰਨਾ 2101
7. ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਚੌਕੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ, ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1938
8. 19 ਵਾਰੀਆਂ (ਪਹਿਲੀ ਚੌਕੀ ਸਾਹਿਬ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ, ਹਾਲ ਬਜ਼ਾਰ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਨਾ, 1-2
9. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 764
10. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1429
11. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1429
12. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 13
13. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 450